

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M. A)

رشته علوم سیاسی

موضوع:

بررسی بازتاب اندیشه های اسلام شناسان مصری بر تحولات نوین این کشور

(با تکیه بر آراء سید قطب و حامد ابوزید)

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر علی اکبر امینی

استاد مشاور:

جناب آقای علیرضا رادمهر

پژوهشگر:

احمد برومند

سال تحصیلی:

زمستان ۹۰

تقدیم به:

پس از حمد و سپاس بیکران پروردگار بی همتا، این پایان نامه تقدیم می گردد به تمامی کسانی که برای سربلندی اسلام و ایران عزیز تلاش می کنند و نیز تقدیم به روح پرفتوح پدر، مادر و همسر مهربانم که یاد و خاطره شان گرمی باد.

تشکر و قدردانی:

با سپاس فراوان از زحمات دلسوزانه استاد محبوب و گرانقدر، جناب آقای دکتر علی اکبر امینی، بعنوان استاد راهنما که با متانت و صبوری از هرگونه کمکی در راستای گردآوری و نگارش این پایان نامه دریغ ننموده اند و نیز شایسته است از زحمات جناب آقای علیرضا رادمهر در جایگاه استاد مشاور که در پیشبرد این پژوهش مساعدت نمودند، تشکر و قدردانی نمایم.

بر خود لازم می دانم از جناب آقای دکتر محمد علی خسروی که داوری پایان نامه را پذیرفتند و نیز از همراهی و همدلی جناب آقای لنجانی و کارکنان محترم دفتر پژوهش دانشکده، صمیمانه سپاسگزاری نمایم.

با صادقانه ترین آرزوها

احمد برومند

تهدنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانب احمد برومند دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۷۶۵۳۰۳۰۶۰۰۸ در رشته علوم سیاسی در تاریخ ۹۰/۱۲/۲۴ از پایان نامه خود تحت عنوان بررسی بازتاب اندیشه های اسلام شناسان مصری بر تحولات نوین این کشور (با تکیه بر آراء سید قطب و حامد ابوزید) با کسب نمره و درجه دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

۱- این پایان نامه حاصل تحقیق رو پژوهش انجام شده توسط اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.

۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.

۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.

۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۰/۱۲/۲۴

احمد برومند دانشجوی کارشناسی ارشد علوم سیاسی از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره به
حروف و با درجه مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی دانشکده علوم سیاسی این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشکده تهیه شده است	
نام واحد دانشگاهی : تهران مرکزی	کد واحد : ۱۰۱
کد شناسایی پایان نامه: ۱۰۱۲۰۸۱۲۹۰۱۰۲۱	
عنوان پایان نامه : بررسی بازتاب اندیشه های اسلام شناسان مصری بر تحولات نوین این کشور (با تکیه بر آراء سید قطب و حامد ابوزید)	
نام و نام خانوادگی دانشجو : احمد برومند	شماره دانشجویی : ۷۶۵۳۰۳۰۶۰۰۸
رشته تحصیلی : علوم سیاسی	تاریخ شروع پایان نامه : نیم سال دوم ۹۰-۹۱ تاریخ اتمام پایان نامه ۹۰/۱۲/۲۴
استاد راهنما : جناب آقای دکتر علی اکبر امینی استاد مشاور : جناب آقای علیرضا رادمهر	
آدرس و شماره تلفن : تهران شهرک غرب - بلوار فرحزادی - ارغوان غربی - مجتمع لاله ۱ - پلاک ۶۹ - زنگ سوم ۰۹۱۲-۱۳۲۰۰۹۲	
<p>چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده):</p> <p>اسلام گرایی و گسترش جنبش های اسلامی سابقه ای بس طولانی در کشور مصر دارا می باشد. بطوریکه نگاهی به تاریخ یک قرن اخیر در کشور دلیلی بر این مدعاست. فعالیت های اسلام گرایان در قالب جنبش های اسلامی همواره تاثیرات عمیقی بر تحولات سیاسی و اجتماعی مصر در طول یک قرن اخیر بر جای گذارده است که یکی از مهمترین این جنبش های اسلامی (اخوان المسلمین) است. شکل گیری جنبش اخوان المسلمین در سال ۱۹۲۸ میلادی مهمترین نقطه عطف در حیات اسلام سیاسی در قرن بیستم است.</p> <p>این جنب در شرایط فساد انحطاط و انحراف از اسلام، راه بازگشت به اسلام راستین را مطرح می نود و اساس اندیشه های خود را بر مبارزه با دشمنان اسلام، تاسیس حکومت الهی و جمهوری ونه سلطنتی و اهدافی از جمله: بوجود آوردن امت اسلامی و تحقق حکومت اسلامی سر لوحه برنامه های خود قرار داده. اصول و اهدافی که امروزه و در پی تحولات و حرکت های اسلامی نوینی که در کشور مصر بوقوع پیوست نیز می توان مشاهده نمود، که در این میان تاثیر اندیشه های برخی از دانشمندان اسلام گرای مصری بر این تحولات مشهودتر است. بطوریکه می توان گفت خیزش و قیام خونین مردم مصر که کنجر به سقوط رژیم حسنی مبارک شد، از گذشته روشن وایدئولوژیکی مایه می گیرد که ریشه در افکار و اندیشه های بزرگانی چون حسن البناء، سید قطب، حامد ابوزید و..... دارد.</p> <p>مقاله حاضر در صدد بررسی بازتاب اندیشه های دو تن از رهبران بزرگ اخوان المسلمین، سید قطب (گرایش راست سنتی) و حامد ابوزید (گرایش چپ مدرن)، بر تحولات نوین مصر می باشد.</p> <p>واژگان کلیدی: بیداری اسلامی، اخوان المسلمین، سید قطب، نثر حامد ابوزید</p>	
نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهشنامه دانشکده مناسب است _ مناسب نیست	
تاریخ و امضاء	

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات پژوهش.....
۲	۱-۱- طرح مسأله.....
۳	۲-۱- پیشینه و ادبیات پژوهش.....
۵	۳-۱- قلمرو پژوهش.....
۵	۴-۱- انگیزه انتخاب موضوع.....
۶	۵-۱- هدف پژوهش.....
۶	۶-۱- سؤال اصلی پژوهش.....
۶	۷-۱- سؤالات فرعی پژوهش.....
۶	۸-۱- فرضیه ها.....
۷	۹-۱- تعریف مفاهیم.....
۹	۱۰-۱- متغیر ها.....
۹	۱۱-۱- روش پژوهش.....
۹	۱۲-۱- مشکلات پژوهش.....
۱۰	۱۳-۱- سازماندهی پژوهش.....
۱۱	فصل دوم: مصر و اسلام گرائی.....
۱۲	۱-۲- کشور مصر.....
۱۲	۱-۱-۲- موقعیت جغرافیایی، اقتصادی و اجتماعی مصر.....
۱۵	۲-۲- اسلام گرائی در مصر.....
۱۵	۱-۲-۲- علل ظهور جنبش های اسلام گرا در مصر.....
۲۲	۳-۲- جنبش اخوان المسلمین.....
۲۲	۱-۳-۲- زمینه های شکل گیری اخوان المسلمین در مصر.....
۲۷	۴-۲- تاریخچه شکل گیری جنبش اخوان المسلمین.....
۲۷	۱-۴-۲- از جمعیت خیریه حصافیه تا جمعیت جوانان مسلمان.....

۲۸	۲-۴-۲- از جمعیت جوانان مسلمان تا جمعیت اخوان المسلمین.....
۳۰	۲-۵-۲- مراحل تاریخی اخوان المسلمین.....
۳۴	۲-۶-۲- اندیشه ها و اهداف اخوان المسلمین.....
۴۰	فصل سوم: اندیشه ها، گفته ها و میراث سید قطب.....
۴۱	۳-۱- زندگینامه سید قطب.....
۴۳	۳-۲- فضا و زمینه های فکری سید قطب.....
۴۵	۳-۳- اندیشه و گفتمان سیاسی سید قطب.....
۴۵	۳-۳-۱- اندیشه های سیاسی سید قطب.....
۴۶	۱- جماعت.....
۴۸	۲- حاکمیت و جاهلیت.....
۵۰	۳- جهاد.....
۵۲	۳-۳-۲- اندیشه های سید قطب در خصوص قدرت و حکومت.....
۵۶	۳-۳-۳- گفتمان سیاسی سید قطب.....
۵۸	۳-۴- مراحل اندیشه سید قطب.....
۶۰	۳-۵- آثار سید قطب.....
۶۱	۳-۵-۱- مقالات.....
۶۱	۳-۵-۲- کتاب های چاپ شده.....
۷۴	۳-۵-۳- آثار چاپ نشده.....
۷۶	۳-۶- عناصر اسطوره ای - آئینی آثار سید قطب.....
۷۸	۳-۶-۱- اسطوره های اجتماعی سید قطب.....
۷۹	۱- اسطوره «زوال محتوم غرب».....
۸۰	۲- اسطوره «دارالاسلام از دست رفته».....
۸۳	فصل چهارم: اندیشه ها، گفته ها و میراث ابوزید.....
۸۴	۴-۱- زندگینامه حامد ابوزید.....
۸۷	۴-۲- اندیشه ها و گفتار حامد ابوزید.....

۸۷.....	۴-۲-۱-فضا و زمینه های فکری حامد ابوزید.....
۹۲.....	۴-۲-۲-اندیشه و گفتار سیاسی حامد ابوزید.....
۹۷.....	۴-۲-۳-اندیشه و گفتار او در خصوص دین.....
۹۸.....	۴-۲-۴-اندیشه و گفتار او در خصوص قرآن.....
۱۰۶.....	۴-۲-۵-دیدگاه او در خصوص روش تحلیل و تفسیر قرآن.....
۱۱۲.....	۴-۳-آثار حامد ابوزید.....
۱۱۲.....	- نقد الخطاب الدینی.....
۱۱۴.....	- مفهوم النص.....
۱۱۵.....	- امام الشافعی و تأسیس الایدئولوجیه الوسطیه.....
۱۱۶.....	- النص، السلطه، الحقیقه.....

فصل پنجم: مقایسه تطبیقی و بازتاب اندیشه های سید قطب و حامد ابوزید بر تحولات نوین

۱۱۸.....	مصر.....
۱۱۹.....	۵-۱-مقایسه تطبیقی اندیشه های سید قطب و حامد ابوزید.....
۱۲۵.....	۵-۲-تحولات نوین مصر.....
۱۲۶.....	۵-۲-۱-شرایط سیاسی و اجتماعی مصر در زمان حسنی مبارک.....
۱۲۷.....	۵-۲-۲-علل وقوع انقلاب در مصر.....
۱۳۸.....	۵-۳-بازتاب اندیشه های سید قطب و حامد ابوزید بر تحولات نوین مصر.....
۱۴۱.....	جمع بندی.....
۱۴۷.....	منابع و مأخذ.....

فصل اول:

کلیات پژوهش

طرح مسأله

اسلام‌گرایی و گسترش جنبش‌های اسلامی سابقه‌ای بس طولانی در کشور مصر دارا می‌باشد؛ بطوریکه نگاهی به تاریخ یک قرن اخیر در این کشور دلیلی بر اثبات این مدعاست.

فعالیت اسلام‌گرایان در قالب جنبش‌های اسلامی، همواره تأثیرات عمیقی بر تحولات سیاسی و اجتماعی مصر در طول یک قرن اخیر برجای گذاشته است که بر این اساس حاکمان را برآن داشته که همواره عرصه را بر آنان تنگ‌تر و گسترش فعالیت‌های آنان در کشور را محدود و محدودتر نمایند.

یکی از مهم‌ترین جنبش‌های اسلامی که تأثیرات شگرفی بر مصر و چندین کشور اسلامی دیگر نهاد، «اخوان المسلمین» است. شکل‌گیری جنبش اخوان المسلمین در سال ۱۹۲۸ میلادی مهمترین نقطه عطف در حیات اسلام سیاسی در قرن بیستم است.

اسلام‌گرایان و به خصوص اخوان المسلمین، در شرایط فساد، انحطاط و انحراف از اسلام، راه حل بازگشت به اسلام راستین را مطرح می‌نمودند (عباس زاده فتح آبادی، ۱۳۸۸، ۱۱۵) و اساس اندیشه‌های خود را بر مبارزه با دشمنان اسلام، توأم بودن روحانیت با سیاست در اسلام، تأسیس حکومت الهی و جمهوری و نه سلطنتی و اهدافی از جمله: بوجود آوردن امت اسلامی و تحقق حکومت اسلامی را سرلوحه برنامه‌های خود قرار داد. در دیدگاه آنها مهم‌ترین اساس، یک حکومت الهی با محوریت شریعت است؛ البته ایجاد یک کشور مسلمان تنها خواسته اسلام‌گرایان نبود بلکه هدف اصلی آنان، سرنوشت جامعه مسلمان بود.

اصول و اهدافی که امروزه و در پی تحولات و حرکت‌های اسلامی نوینی که در این کشور به وقوع پیوست نیز می‌توان مشاهده نمود؛ که در این میان تأثیر اندیشه‌های برخی از اندیشمندان اسلام‌گرای مصری بر این تحولات مشهودتر است. در واقع چنین می‌توان گفت که: خیزش و قیام انقلابی مردم مصر که منجر به سقوط رژیم حسنی مبارک شد، از گذشته روشن و ایدئولوژیکی مایه می‌گیرد که ریشه در افکار و اندیشه‌های بزرگانی چون سید جمال، محمد عبده، رشید رضا، حسن البنا، سید قطب و ... دارد.

این عامل ذهن هر تحلیل‌گر مسائل سیاسی را به خود مشغول می‌نماید که رشد بیداری اسلامی و جنبش اسلامی در کشور مصر که کانون خیزش اسلام‌گرایی بنیادین می‌باشد تا چه حد متأثر از اندیشه‌ها و اصول اسلامی و نیز اندیشه‌ها و جهت‌گیری‌های اسلام‌شناسان مصری از جمله سید قطب (گرایش راست سنتی) و نصر حامد ابوزید (گرایش چپ مدرن) می‌باشد؟

پژوهش حاضر درصدد بررسی بازتاب اندیشه های اسلام شناسان مصری بر تحولات نوین این کشور، با تأکید بر اندیشه های سیدقطب و حامد ابوزید می باشد.

۱-۲- پیشینه و ادبیات پژوهش

دکتر دکمجیان در کتاب جنبشهای اسلامی در جهان عرب، به ریشه یابی علل شکل گیری جنبش های اسلامی در کشورهای عربی پرداخته است. ایشان در این کتاب چنین بیان نموده اند که، به طور کلی بسیاری از کشورهای عربی - اسلامی دست کم با ۶ چالش: بحران هویت، بحران مشروعیت، فساد و سرکوب از جانب حکومت، تضاد طبقاتی، ضعف نظامی و بحران فرهنگی ناشی از نوسازی مواجه بوده اند. ایشان وجود این بحرانها را زمینه ساز شکل گیری حرکت ها و جنبش های اسلامی قلمداد نموده اند. ریچارد میشل در کتاب دو جلدی تاریخ جمعیت اخوان المسلمین از آغاز تا امروز، در قالب پنج فصل تاریخچه ی کاملی از جماعت اخوان المسلمین را مورد بررسی قرار داده است. فصل سوم این کتاب اختصاص به فراز و فرود هایی که این جنبش از سال ۱۹۴۵ تا ۱۹۴۹ داشته است دارد.

برونیا لیا در کتاب «جمعیت اخوان المسلمین مصر» که توسط عبدالله فرّهی ترجمه شده است، تاریخچه ی جنبش اخوان المسلمین را مورد بررسی قرار داده است. لیا در این کتاب جمعیت خیریه حصافیه را طلیعه ی جمعیت اخوان المسلمین بیان نموده است و ویژگیهایی از جمله: تضاد آشکار نسبت به تمدن غربی، مطرح کردن مفهومی نوین از ملی گرایی (ناسیونالیسم اسلامی)، احیای اندیشه های اسلام و نیز احیای سرزمین و مستعمرات سابق اسلامی، تأکید بر وحدت اسلامی و نیز تأکید بر جهاد و مبارزه با عقب ماندگی و تسلیم خود در برابر استعمار غربی و... را در خصوص جنبش اخوان المسلمین در این کتاب مورد بررسی قرار داده است. کتابهای «نقد گفتمان دینی»، «معنای متن» و «چنین گفت ابن عربی» که از جمله کتابهایی می باشد که توسط نصر حامد ابوزید به رشته تألیف در آمده است و اندیشه ها و گفتار وی را به ثبت رسانده، دیگر متونست که پژوهشگر در انجام این پژوهش توجه ویژه به آنها داشته است.

سید قطب در کتاب "معالم فی الطریق" پس از طرح ویژگی های جامعه جاهلی و جامعه اسلامی، به این مسئله می پردازد که برای تبدیل جامعه جاهلی به جامعه اسلامی چه باید کرد؟ وی در همین کتاب می گوید: "ما بدون شک از موضوع کاملاً جدیدی اطلاع داریم که بشریت به آن آگاه نیست و نمی داند چگونه آن را

بسازد! بدین ترتیب باید این موضوع را در عمل و کردار هماهنگ کرد و از طریق آن امتی باید بوجود آید تا رستاخیز کشورهای اسلامی را به ضرورت تبدیل کند. به دنبال آن، دیر یا زود جهان به زیر سلطه کشورهای اسلامی در خواهد آمد".

پژوهشگر جهت پژوهش حاضر آثار پژوهشی زیر را نیز مورد بررسی قرار داده است:

منصور میراحمدی و احمد مهربان در مقاله ایدئولوژی سید قطب و اسلام رادیکال که در فصلنامه علمی و پژوهشی انجمن علوم سیاسی ایران به چاپ رسیده است، به بررسی تأثیر اندیشه های اسلام رادیکال سید قطب بر جنبش های و حرکت های اسلامی پراخته اند. ایشان در این مقاله چنین بیان نموده اند که، برخی از جنبش ها و گروه های اسلام گرای افراطی، از روش ها و شیوه هایی استفاده می کنند که به هیچ عنوان قابل انطباق با آموزه های اسلام نیست. این در حالی است که این جماعت ها اعمال خویش را تنها شکل صحیح احیای اصول اسلام و برگرفته از اندیشه های ذهنی اسلام گرایان رادیکال به خصوص سید قطب می دانند. طوبی اسماعیلی در پایان نامه کارشناسی ارشد خود با موضوع "اخوان المسلمین مصر و تأثیر آن بر اندیشه دینی در ایران" به بررسی اهداف و اندیشه های اخوان المسلمین پرداخته و سپس اندیشه های انقلاب اسلامی ایران را مورد بررسی قرار داده و نقاط اشتراک و افتراق آنها را نمایان نموده است.

- سارا پارسا در پایان نامه کارشناسی ارشد خود با موضوع "تأثیر جنبش اخوان المسلمین بر اندیشه های نوین اسلامی کشورهای خلیج فارس با تکیه بر کشور ایران"، به بیان تاریخچه ی جنبش اخوان المسلمین پرداخته و در این راستا شاخه های مختلف اخوان المسلمین در کشورهای خلیج فارس را مورد بررسی و مطالعه تطبیقی قرار داده است که در این بین تأکید بیشتر تأثیر این جنبش بر کشور ایران داشته است.

۱-۳- قلمرو پژوهش

با توجه به اینکه هر دو اسلام شناس مصر که مورد تأکید این پژوهش می باشد، در قالب جنبش اخوان المسلمین فعالیت می نمودند، لذا محدوده زمانی این پژوهش از زمان تشکیل جنبش اخوان المسلمین در سال ۱۹۲۸ میلادی توسط حسن البنا، تا تحولات اخیر در کشور مصر و برکناری حسنی مبارک در سال ۲۰۱۱ میلادی می باشد.

از آنجا که این پژوهش به بررسی بازتاب اندیشه های سیاسی اسلام شناسان مصری بر تحولات نوین این کشور می پردازد، محدوده مکانی پژوهش، کشور مصر می باشد.

۱-۴- انگیزه انتخاب موضوع

مصر به عنوان یکی از متمدن ترین کشورها، در طول تاریخ همواره مورد توجه پژوهشگران از شاخه های مختلف علوم اجتماعی بوده است که در زمان ما ضمن حفظ این دیرینگی پایگاه یکی از جنبش های اسلامی ریشه دار به نام اخوان المسلمین نیز هست. با نگاهی تاریخی به نیم قرن اخیر به ویژه در خیزش نوین مردم مصر بازتابی از اندیشه های جماعت اخوان المسلمین به چشم می خورد که نشان از اهمیت نقش جنبش های اسلامی در وقوع تحولات در کشورهای اسلامی دارد که بسیار حائز اهمیت و قابل بررسی می باشد و پژوهشگران را مشتاق به انجام پژوهش در این خصوص می نماید.

از سویی دیگر، از جمله انگیزه هایی که پژوهشگر را مشتاق به انجام پژوهش در این خصوص نمود، مطالعات بسیار و نیز اطلاعات زیاد است که پژوهشگر در خصوص جنبش اخوان المسلمین دارا می باشد. با توجه به رشته تحصیلی پژوهشگر که علوم سیاسی می باشد یکی از دغدغه های اینجانب بررسی و تجزیه و تحلیل مسائل سیاسی به خصوص در حوزه سیاست بین المللی می باشد.

۱-۵- هدف پژوهش

هدف از پژوهش در خصوص بازتاب اندیشه های اسلام شناسان مصری در تحولات اخیر مصر، بررسی و تجزیه و تحلیل مسائل سیاسی کشور مصر و ریشه یابی تغییر و تحولاتی که این کشور در سال جاری پشت سر گذاشته است می باشد.

پژوهشگر در تلاش است با پژوهش در این زمینه، وقوع حرکت ها و جنبش های اسلامی، به خصوص در منطقه حساس و استراتژیک خاورمیانه را ریشه یابی و نیز با ارائه پیشنهادات و راهکارهایی راهنما و راهگشای تحلیل ها و بررسی های کارشناسانی باشد که در این زمینه پژوهش می نمایند.

۱-۶- سؤال اصلی پژوهش

قیام مردم مصر چگونه از آراء سید قطب و نصر حامد ابوزید تأثیر پذیرفته است؟

۱-۷- سؤالات فرعی پژوهش

- اندیشه های جماعت اخوان المسلمین چه بازتابی در تحولات اخیر کشور مصر داشته است؟
- اندیشه سیاسی اسلام رادیکال سید قطب چه تأثیری در خیزش بیداری اسلامی در مصر داشته است؟
- اندیشه های سیاسی حامد ابوزید چه تأثیری در تحولات اخیر مصر داشته است؟
- بیداری اسلامی در کشور مصر متأثر از چه عواملی بوده است؟
- اخوان المسلمین چه نقشی در تحولات سیاسی اخیر مصر داشته است؟
- قیام مردم مصر چگونه از تحولات سیاسی منطقه تأثیر پذیرفته است؟

۱-۸- فرضیه ها

دست کم بخشی از قیام مردم مصر ریشه در اندیشه های دینی آنان دارد که از دو سرچشمه نسبتاً متفاوت راست سنتی (سید قطب) و چپ مدرن (نصر حامد ابوزید) سیراب می شود. اندیشه های جماعت اخوان المسلمین تأثیر به سزایی در وقوع تحولات اخیر در کشور مصر داشته است. گسترش اندیشه های اسلام رادیکال سید قطب سبب شکل گیری بیداری اسلامی در کشور مصر و وقوع تحولات اخیر مصر می باشد. احیای اندیشه های اسلامی که از جمله اهداف جماعت اخوان المسلمین می باشد سبب وقوع حرکت های اسلامی در کشور مصر گردیده است. شباهت بسیاری میان اهداف دیرینه جنبش اخوان المسلمین و نیز اهداف جنبش مردمی اخیر در مصر وجود دارد. گسترش دامنه تحولات سیاسی در کشورهای همسایه زمینه ساز وقوع تحولات در مصر بوده است.

۱-۹- تعریف مفاهیم

سید قطب: متفکر و اندیشمند مصری که در سال ۱۹۰۶ در مصر دیده به جهان گشود. از سید قطب به عنوان معمار اسلام رادیکال و پدر جنبش های افراطی مسلمان در سراسر جهان یاد شده است. وی به عنوان مهم ترین شخصیت تأثیرگذار بر فرایند گذار بنیادگرایی اسلامی به رادیکالیسم در جهان اسلام معروف می باشد. سید قطب از اعضای برجسته و با نفوذ اخوان المسلمین و اولین سردبیر بعضی از نشریات این سازمان بود و بعد از انحلال نهائی جامعه اخوان در سال ۱۹۵۴ سمت سخنگوی آنرا به عهده داشت و بلاخره در اواسط ۱۹۶۵، پس از آنکه نیروهای امنیتی توطئه قتل ناصر را کشف کردند، قطب به همراه شمار زیادی از اعضای اخوان دستگیر و در اوت ۱۹۶۶ اعدام شد.

نصر حامد ابوزید: نصر حامد ابوزید یکی از روشنفکران معاصر مصری بود که در سال ۱۹۴۳ در روستای قحافه نزدیک شهر جنوبی طنطا در مصر متولد شد. وی نگاهی نوگرایانه به آموزه های دینی داشت و سعی در توسعه دیدگاه هرمنوتیکی^۱ تازه ای از قرآن و متون مقدس اسلامی داشت. وی در صدد بود با روشی جدید و از نگاهی نو قرآن را مورد بررسی و تفسیر قرار دهد زیرا وی استدلال می کرد که دین و قرآن باید در بستر تاریخی و فرهنگی زمان خود و با تعبیری بشر دوستانه تفسیر شوند. نظریه های نصر حامد ابوزید مایه ای شد که مفتیان مصری در سال ۱۹۹۵ او را مرتد اعلام کنند و دادگاهی در مصر دستور دهد که همسر آقای ابوزید (خانم دکتر ابتهال احمد کمال یونس، استاد زبان فرانسه در دانشکده ادبیات دانشگاه قاهره) باید از او جدا شود. در این میان سازمان «الجهاد» به رهبری ایمن الظواهری - دستیار اول بن لادن - فتوای قتل او را صادر کرد. از آن رو پلیس مصر رسماً حفاظت از جان وی را بر عهده گرفت. او پیوسته در مراقبت پلیس بود؛ چون این امر وی را آزار می داد و نیز از ترس افراطیون مصری، مجبور شد در سال ۱۹۹۵ به همراه همسرش مصر را ترک کند. مدتی به اسپانیا و آلمان رفت و در ماه اوت ۱۹۹۵ به دنبال دعوت دانشگاه لیدن در هلند به آنجا رفت و رسماً محقق و مدرس این دانشگاه و عضو شورای نویسندگان دایره المعارف قرآن کریم شد که از سوی بنگاه نشر کتاب بریل منتشر می شود. حامد ابوزید سرانجام در سن ۶۷ سالگی در بیمارستانی در مصر در گذشت و جسد او در زادگاهش شهر طنطا به خاک سپرده شد.

---

^۱ Hermeneutic: علم تأویل و تبیین معانی و مفاهیم که به دنبال کشف معنای واقعی و پیام اصلی یک اثر یا مفهوم بر مبنای متن آن می باشد.

جماعت اخوان المسلمین: یکی از مهم ترین جنبش های اسلامی بنیادگرای معتدل می باشد که توسط حسن البناء شکل گرفت. این جنبش تأثیرات شگرفی بر مصر و چندین کشور اسلامی دیگر نهاد. شکل گیری جنبش اخوان المسلمین در سال ۱۹۲۸ میلادی مهمترین نقطه عطف در حیات اسلام سیاسی در قرن بیستم است. **جنبش های اسلامی:** مجموعه ای از فعالیتها که با انگیزه اسلامی و برای پیاده کردن اهداف اسلام و ایجاد نوآوری در اسلام، کنترل و احاطه بر واقعیتها و توجیه و اداره درست آنها به وجود آمده است را جنبش های اسلامی گویند.

اسلام رادیکال: گسترش و اعمال اندیشه های اسلامی با شیوه ها و روش های افراطی، خشونت آمیز و تروریستی که به هیچ عنوان قابل انطباق با آموزه های اسلام نیست.

بنیادگرایی: جنبش بازگشت به ریشه ها و اصول اسلامی می باشد. بنیادگرایی در واقع یک ایدئولوژی سیاسی است (عباس زاده فتح آبادی، ۱۳۸۶، ص ۳۲) که در واکنش به رفتار غرب که در دوران نوزایی درصدد تحمیل الگوی توسعه خود بر آنان بودند، پدید آمد (مرادی، شماره ۷۰). بنیاد گرایان مخالف سلطه فرهنگی، سیاسی و اقتصادی غرب هستند و ارزش های غربی را رد می کنند. آنها فرهنگ غرب را سرتاپا انحراف، انتحار، الکلیسم و غیره معرفی می کنند (روا، ۱۳۷۸، ص ۲۱۶).

۱-۱۰- متغیرها

متغیر وابسته: تحولات اخیر مصر، بیداری اسلامی

متغیر مستقل: اندیشه های سیاسی اسلام شناسان مصری (اندیشه های سید قطب و حامد ابوزید)، اندیشه های اخوان المسلمین

۱-۱۱- روش پژوهش

در این پژوهش از روش کیفی (تاریخی، توصیفی و تحلیلی) جهت سنجش فرضیه استفاده خواهد شد. لازم به ذکر است، شیوه گردآوری اطلاعات به روش اسنادی می باشد. در روش اسنادی (کتابخانه ای) پژوهشگر با بررسی متون مختلف، مقالات و پایان نامه ها اطلاعات مورد نظر را کسب می نماید که این امر از طریق فیش برداری صورت می گیرد.

۱-۱۲- مشکلات پژوهش

از جمله مشکلاتی که پژوهشگر در انجام این پژوهش با آن روبرو بوده، عدم وجود منابع فارسی مناسب و کافی در خصوص اندیشه‌ها و دیدگاه‌های سید قطب و حامد ابوزید در ایران بوده است. اکثر کتابهای شاخص و در خور توجه در خصوص اندیشه‌ها و گفته‌های این دو اندیشمند به زبان عربی بوده و از آنجا که پژوهشگر توانایی لازم را جهت ترجمه این متون دارا نمی‌باشد، پژوهشگر را با مشکلاتی مواجه نمود. از سویی دیگر از آنجا که تحولات اخیر مصر و بیداری اسلامی که در این کشور به وقوع پیوسته هنوز به ثبات لازم نرسیده است، پژوهشگر به منظور بررسی بازتاب اندیشه‌های اخوان المسلمین و به خصوص اندیشه‌های سید قطب و حامد ابوزید دچار مشکلاتی بوده است.

۱-۱۳- سازماندهی پژوهش

پژوهشگر پس از بیان مقدمه‌ای در ابتدای پژوهش، پژوهش حاضر را در قالب پنج فصل به انجام رسانده است که به شرح ذیل می‌باشد:

در فصل اول تحت عنوان کلیات تحقیق، به مواردی از جمله مقدمه، طرح و بیان مسئله، قلمرو پژوهش، بررسی متون موجود، انگیزه انتخاب موضوع، هدف از پژوهش، سؤال اصلی پژوهش، سؤالات فرعی پژوهش، فرضیه‌ها، تعریف مفاهیم، متغیرها، روش پژوهش، مشکلات پژوهش و در پایان به سازماندهی پژوهش پرداخته شده است.

پژوهشگر فصل دوم پژوهش حاضر را به مباحث تاریخی اختصاص داده است که بر مبنای آن نگاهی تاریخی به اوضاع سیاسی و اجتماعی و تاریخی کشور مصر، به خصوص از آغاز قرن بیستم داشته است. در این فصل همچنین با نگاهی تاریخی، چگونگی شکل‌گیری جنبش اخوان المسلمین و شرایط داخلی کشور مصر که منجر به ظهور جماعت اخوان المسلمین گشت، مورد بررسی قرار گرفته است.

اندیشه‌ها، گفته‌ها و میراث سید قطب به عنوان یکی از اسلام‌شناسان به نام مصری که اندیشه‌های راست سستی ایشان تأثیر شگرفی بر گسترش اندیشه‌های سیاسی جماعت اخوان المسلمین داشته است؛ در فصل سوم این پژوهش مطرح گردیده است.

پژوهشگر در فصل چهارم به اندیشه‌ها، گفته‌ها و میراث نصر حامد ابوزید، یکی دیگر از اسلام‌شناسان مصری که اندیشه‌های چپ مدرن را مطرح نموده، پرداخته است.

در پنجمین فصل از فصول پژوهش حاضر، پژوهشگر مقایسه‌ای تطبیقی میان اندیشه‌ها، گفته‌ها و میراث سید قطب و نصر حامد ابوزید انجام داده است و میزان تأثیر اندیشه هر کدام از این اسلام‌شناسان مصری بر تحولات اخیر مصر را مورد بررسی قرار داده است. به عبارتی دیگر در این فصل پژوهشگر در صدد پاسخگویی به سوالات مطرح شده در این پژوهش به خصوص پاسخ به این سوال که: قیام مردم مصر چگونه از آراء سید قطب و نصر حامد ابوزید تأثیر پذیرفته است؟ بود. در این راستا پژوهشگر فرضیات مطرح شده را در این فصل مورد سنجش قرار داده است.

این پژوهش با یک نتیجه‌گیری به اتمام می‌رسد که پژوهشگر به نتیجه‌گیری و ارائه پیشنهادات پرداخته است. منابع و مأخذ در بخش پایانی پژوهش حاضر ذکر شده است.

فصل دوم:

مصر و اسلام گرائی